DÜNDEN BUGÜNE AZERBAYCAN MÜZİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hatıra AHMEDLİ CAFER [1]

ÖZET

Azerbaycan müziğiyle ilgili en eski bilgiler arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkmıştır. "Kitab-ı Dede Korkut'ta, Nizami"nin ve Fuzuli'nin eserlerinde, Orta Çağ müzik yaşamına, türlerine, müzik aletlerine ilişkin zengin bilgiye yer verilmiştir. Azerbaycan müzik tarihinin ilk aşamasını âşık-ozan sanatı, sonraki aşamasını klasik makamlar oluşturmaktadır. Azerbaycan modlarının araştırmaları da orta çağ dönemine uzanmaktadır. 19 yüzyılda Avrupa müziğinin yayılması Azerbaycan kültürünü de etkilemiştir. 20 yüzyılın başları Azerbaycan müziğinin yeni yükseliş dönemi olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde sahneye konan Üzeyir Hacıbeyov'un "Leyli ve Mecnun" operası Doğu'nun ilk operası olarak kabul edilmektedir. Yine bu dönemde Azerbaycan'da birçok müzik liseleri, konservatuvar, senfonik orkestra ve milli enstrümanlar orkestrası, tiyatrolar kurulmuştur. 1920-30 yıllarında başlayan Azerbaycan senfoni müziği 1940-1960 yıllar arası büyük gelişme sağlanmıştır. 1960-80'li yıllarda, Azerbaycan müziğinde yaşlı kuşak bestecilerinin aktif sanat faaliyetine yeni genç besteciler katılmıştır. 1988-1994 yıllarında Ermenilerin Karabağ'ı işgali, 20 Ocak ve Hocalı soykırımı gibi sosyal olaylar neticesinde Azerbaycan bestecilerinin eserleri "20 Ocak", "Karabağ" ve "Hocalı"'ya ithaf olarak 3 merhaleye bölünür.

Anahtar kelimeler: makam, âşık-ozan, opera, senfoni, Azerbaycan müziği

[1] Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Ankara Devlet Konservatuvarı, Ankara xatiraahmedlicafer(at)gmail.com

FROM PAST TILL TODAY AZERBAIJANIAN MUSIC

ABSTRACT

Ancient Azerbaijanian music was found after archelogical excavations. In the first literature The Book of Dede Korkut, then in Nizami's and Fuzuli's literal works a vast of information could be found about the Medieval Age music. The first phase of Azerbaijanian musical history contains arts of bards, laters phases contains classical modes. The researches of Azerbaijanian modes extend to the Medieval Age. The expand of 19th century European music affected Azerbaijanian culture, too. The early years of 20th century is reckoned as a new rising period in Azerbaijanin music. Uzeyir Hacibeyov composed Leyli and Majnun in that period which was the first opera of the East. Meanwhile, several musical high schools, conservatories, symphony orchestras, national instrumental orchestras, and theatres were established. The smphonic music which was established in 1920's had a major development in between 1940 and 1960. In between 1960 and 1980, younger generation, too, participated in artistic activities, alongside the older generation. In 1988-1994 Armenians invaded Karabagh and commited several genocides which some of the most known are called 20 January and Khojaly genocides. In that period, Azerbaijanian composes divided into three stages as 20 January, Karabagh, and Khojaly.

Keywords: mode, bard, opera, symphony, Azerbaijanian music

Cafer Ahmedli, Hatıra. "Dünden Bugüne Azerbaycan Müziği Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *idil* 4.17 (2015): 135-146.

Cafer Ahmedli, H. (2015). Dünden Bugüne Azerbaycan Müziği Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *idil*, 4 (17), s.135-146.

Giriş

Azerbaycan'ın müzik kültürü M.Ö. 3-5. yüz yıllarına dayanmaktatır. Azerbaycan müziğine dair ilk bilgiler arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkmıştır. Çıkarılan anıtlardan - Gobustan ve Gemikaya'da ilk insanların kaya taşları üzerinde çizmiş oldukları resimlerin Tunç devrine ait olduğu tespit edilmiştir. Bakü'ye yakın olan Gobustan kayalarında Azerbaycan dansı olan "Yallı"ya benzer ayin dansı dönemin insanları tarafından da çizilmiştir (*Azerbaycan Tarihi, 1958*). Kaya resimlerinde görülen dans hareketlerini klasik dans dili ile anlatacak olursak – port de bras hareketinin 4. durumu, ayaklar ise en dehors ikinci pozisyonu durumudur. Aynı hareket tarzı ve duruş pozisyonu bugün de Azerbaycan danslarının ayrılmaz parçasıdır. Kaya resimlerinden dansların müzik eşliğinde yapıldığını görmekteyiz. Gobustan'daki mağaraların yanında müzik seslerinin 7 perdesini veren kaya parçası da günümüze kadar korunmuştur. Ava gitmeden önce yapılan ayinlerde bu alet eşliğinde dans yapıldığı anlaşılmaktadır. İlk yazılı edebiyat kitabı olan "Kitab-ı Dede Korkut"ta, Nizami'nin ve Fuzuli'nin eserlerinde, Orta Çağ müzik yaşamına, türlerine, müzik aletlerine ilişkin zengin bilgiler yer almaktadır.

Âşık ve Makam Müziği

Azerbaycan müzik tarihinin ilk aşamasını köy müziği olan âşık-ozan sanatı oluşturmaktadır. Şair, şarkıcı ve bestecilik sanatını birleştiren ozanlar halk şenliklerinde halk nameleri ve epik destanlar söyler, kendi aralarında değişme olarak adlanan atışmalar yaparlar. Âşık sanatında lirik "güzellemeler"(övgü) çok ünlüdür. Bu "güzellemeler" Köroğlunun yiğitliğinden, onun efsanevi Kıratından övgü ile bahseder. Âşık şarkılarının bir kısmı hüzün, keder dolu ("Yanık Keremi", "Dilgemi"), bir kısmı ise neşeli, hızlı ("Efşarı", "Şerili") olur. Ayrıca nasihat şarkıları ("ustadnameler"), sözlü edebiyattan gelen "goşma", "geraylı", "mühemmes" formları da âşık müziğinin güzel örnekleridir. Seksenden çok varyantı olan "Keremi", "Efşarı", "Kürdi", "Dilgemi", "Yanık Keremi" bölgelere göre farklılık gösterir. Günümüze kadar gelmiş "Köroğlu" destanı vokal-enstrümental âşık müziğin en güzel eserlerindendir. Ünlü aşıklardan Gurbani(16.yy), Abbas Tufarganlı, Sarı Aşık (17. yy), Şikeste Şirin, Hasta Kasım, Aşık Dilgem, Aşık Valeh (18. yy), Aşık Alesger, Aşık Hüseyin Şemkiri, Aşık Ali (19. yy) bu müziğin gelişmesinde ve kendilerinden sonra da aşık sanatının devam ettirilmesinde büyük rolleri olmuştur. Günümüzdeki âşıklardan Aşık Hüseyin Bozalganlı, Aşık Esed, Aşık Mirze, Hüseyin Saraclı ve diğer sanatçılar âşık sanatının korunmasında ve gelişmesinde önemli yer tutar.

Azerbaycan müziğinde sık kullanılan 7 esas mod: Rast, Segâh, Şur, Şüşter, Çargâh, Bayatı-Şiraz, Hümayun karakter bakımından farklılığı ile günümüze kadar gelmiştir. Azerbaycan müziğinin esas özelliklerinden biri de mikro aralıklardan

oluşmasıdır. Şöyle ki, Azerbaycan milli enstrümanı olan tar 17 perdedir. 1230 yılında Azerbaycanın kadim kültür merkezlerinden biri olan Urmiya şehrinde dünyaya gelen Sefieddin Abdulmömin bin Yusuf bin Fahir Urmabi' nin kitaplarından anlaşılır ki, kendisi, Yunan filozoflarının eserlerini derinden öğrenmiş, ses, aralıklar, ritim ve melodi yazma usullerinde yeni müzik türü oluşturmuştur. Urmevi, yazılarında Azerbaycan makamlarının Yunan müziğinden farklı yanlarından da bahsetmiştir. Ortaçağ Azeri müziğinin esasını bilimsel açıklama ve analizle yazan, güzel ud sanatçısı olan Urmavi, *"Farabi zamanında udun 355 Hertz veren Zelzel perdesini 384 Hertze kadar tizleştirdi, daha doğrusu tamamen yeni bir ses dizimini yarattı*" (Badalbeyli, 1969:229). Ona göre, oktav dâhilindeki ses dizimi 17 perdeye bölündü. Ünlü İngiliz besteci ve müzikolog, Oxford Üniversitesi'nin profesörü Perri Çarlz Hubert Heystings (1848 - 1918) Urmavi'nin ses dizisi hakkında şöyle yazar: "*Şimdiye kadar tespit edilmiş gamların en mükemmelidir"dir.* (Parry, Ser C.H.H. 1896:29, Badalbeyli'den, 1969:229)

Azerbaycan modları üzerine araştırmalar da Orta Çağ dönemine uzanmaktadır. Orta çağ teorisyenlerinden olan Abdulgadir Maragi'nin (14. yy) Mirzabey (17. yy) vb. Azerbaycan modlarının araştırılmasında büyük emekleri vardır. Bu ünlü bilim adamlarının risalelerinde Orta Çağ müzik kültürü, onun gelişim düzeyi ve Azerbaycan müziğinin teorik sorunları açıklanmıştır. Sonraki aşamayı klasik müzik-mugamları (makamlar) oluşturmaktadır. 11. yüzyılda şehir müzik kültürü makam sanatı ile gelişmiştir. Profesyonel müziğinin kadim türü olan makamlar Azerbaycan kültürünün sözlü geleneği olup iki türe ayrılır: makam desgah ve zerbi makam.

Makam desgah çok bölümlü vokal - enstrümental şiirdir ve enstrüman girişinden (daramed), birçok zıt karakterli, improvizeli ve şarkılı danslı (tesnif ve reng) bölümlerden oluşur. Makamlarda genelde Azerbaycan şairlerinin gazelleri yer alır. "Rast","Şur", "Mahur- hindi", "Bayatı-Şiraz" makam desgahları Azerbaycan halkında popüler olan makamlardandır. Azerbaycan müziğinde yaygın olan diğer zerbi makam (zerb- vurmalı alet demektir) milli estrumanlar ansamblı eşliğinde yapılır. Bu makamlardan "Heyratı", "Simai Şems", "Arazbarı", "Karabag Şikestesi" ve başkalarında özellikle yukarı seste başlayan reçitatıvli okuma ve ornömantal melodi birbirini izler. Azerbaycan halk çalgı aletlerinde solo seslenen makamlar "enstrümental makamlar" adlandırılır.

Azerbaycan profesyonel müziğinin gelişmesinde çok büyük emeği olan Üzeyir Hacıbeyov "Azerbaycan Halk Musikisinin Temelleri" adlı kitabında makamların dinleyiciye aşıladığı ruh halini şöyle tanımlar: "Rast" dinleyicide mertlik ve zindelik hissi, "Şur" şen, lirik ruh hali, "Segâh" aşk duygusu, "Şüşter" derin keder, "Çahargah" heyecan ve ihtiras hissi, "Bayatı-Şiraz" üzüntü, "Hümayun" derin keder hissi yaşatır(Hacıbeyov, 1967:9).

Bu makamlarda önemli yeri müziğe kendi üslubu ve profesyonelliği ile renk katan hanende (müzik icra eden) ve sazendelerdi r(çalgıcı). Geçmiş klasik müzik servetlerinin, makamların yaratıcıları ve koruyucuları olan sazendelerin ve hanendelerin sanat yeteneği, onları farklı kılan başlıca unsurdur. Makam sanatının özellikleri, ilk olarak, özel okullarda meclislerde, derneklerde; Harrar Kulu (Şuşa), Mahmut Ağa (Şamahı), Meşedi Melik Mensurov(Bakü) gibi üstatların rehberliğinde gelişmiştir. Bu isimler, Azerbaycan yorumculuk okulunun kurulmasında da önemli rol oynamışlardır.

Azerbaycan müzik tarihinde önemli makam ustaları bulunmaktadır. 19. yüzyılın önemli sanat ustalarından, makam okuma eğitimi almış ve şöhret sahibi olan Settarhan, Hacı Hüsü, Meşedi İşi, Alesker Şirin, tarzen Sadık Esad oğlu (Sadıkcan) ve başkaları Azerbaycan mugam sanatının gelişmesinde önemli roller oynamıştır. Eski bir kökene dayanan klasik miras niteliğindeki makam sanatı bugün de yaşamakta ve aktif şekilde gelişmeye devam etmektedir. 20. yüzyılda bu sanat adına sayılabilecek isimlere; Cabbar Karyağdı, Meşedi Cemil Emirov, Seyyid Şuşinski, makam için enstrüman çalanlara; Kurban Pirimov, Mansur Mensurov, Ahmet Bakıhanov, Behram Mensurov, Ağaselim Abdullayev, Ceyran Haşımova, Habil Aliyev, Şefige Eyvazova vb. örnek verilebilir.

Azerbaycan bestecilerinin eserleri köken itibariyle makamlarla ilgilidir. Bu onların milli hususiyetlerini belirleyen özelliktir. Fikret Emirov 1948 yılında "Şur" ve "Kürd-Ovşarı" senfonik makamlarını bestelemekle dünya müzik literatüründe senfonik makam türünün temelini attı. Görkemli besteci ve orkestra şefi Niyazi'nin "Rast" (1949) senfonik makamı da bu tarzda yazılmış eserlerdendir.

Bundan başka Azerbaycan'da çok sevilen en eski müzik türlerinden biri de şarkıdır (mahnı). Azerbaycan halkının hayatı, mücadelesi, zarif ve beşeri duyguları, sevinç ve kederi türkülerinde yer almaktadır. Azerbaycan türkülerinin tümü klasik makamlara dayanmış ve onlardan esinlenmiştir. 1918-1920 yıllar Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde güftesi Ahmet Cavad'a, müziği ise Üzeyir Hacıbeyov'a ait olan "Milli Marş", "Azerbaycan marşı" ve "Çırpınırdın Karadeniz" şarkıları vokal sanatının en güzel örnekleri olarak bilinmektedir. Ahmed Cavad'ın idamından sonra bu şarkılar uzun müddet kaybolmuş, daha sonralar Ü.Hacıbeyov'un Hatıra ev müzesinin çalışanları tarafından bulunarak seslendirilmiştir. En eski şarkılar "Çoban Avazı", "Tutu Nenem", "Sağım Mahnısı", "Çiçek Şumla Yeri", "Şum Namesi" günümüze kadar gelmiştir. Profesyonel besteciler de müziğin şarkı türüne başvurmuşlardır. Said Rüztemov, Oktay Kazımov, Emin Sabitoğlu, Rauf Hacıyev, Süleyman Aleskerov, Cahangir Cahangirov, Eldar Mansurov, Vasif Adıgözelov vb besteciler orkestra eserleri yanı sıra şarkı da bestelemişlerdir. Said Rüstemov'un "Alağöz","Kurban adına", "Gelmedin", "Süreyya", "Oku tar", Tevfik Kuliyev'in

"Sana da kalmaz","Kızıl yüzük","Zübeyda" şarkıları günümüzde de en sevilen şarkılarındandır.

Azerbaycan Klasik Müziğinin Oluşumu

19. yüzyılda Karabağın Şuşa şehrinde ünlü Azerbaycan şairi Hurşid Banu Natavan'ın önderliği ile «meclisi-üns» adlı edebi meclis faaliyet göstermiştir. Meclisin amacı Nizami, Fuzuli, Fagıf ve başka Azerbaycan şairlerinin eserlerini halk arasında yaygınlaştırmaktır. Bu meclisler müzik eşliğinde yapılırdı. Karabağ'ın Şuşa şehrinde ilk olarak, tiyatrolaştırılmış müzikalin sahneye konulması Azerbaycan'ın müzikli tiyatro tarihinde büyük rol oynamıştır. Bu sahne eseri Fuzuli'nin gazelleri esasında makamların okunmasından ibaret olup, sahnenin edebi tertibatına uygun fonunda gösterilmiştir. 1897 yılında Şuşa'da makam müziği esasında Hagverdiyev'in hazırladığı Fuzuli'nin "Leyli ve Mecnun" eserinden "Mecnun Leylinin Mezarı Başında" müzikli sahnesi konulur. Bu eserde Cabbar Garyagdı'nın Mecnun rolünü üslendiği sahnenin korosunda 13 yaşındaki Ü. Hacıbeyov da yer alır. Bu eserden etkilenen Ü. Hacıbeyov, daha sonralar - 1907 yılında "Leyla ve Mecnun" operasını yazmış ve 1908 yılında Tagıyev tiyatrosunda ilk seslendirilişini gerçekleştirmiştir. Üzeyir Hacıbeyov'un "Leyli ve Mecnun" operası Doğu'da ilk opera olarak tarihe yazılmıştır. Söz konusu eser, ulusal opera sanatının ve Azerbaycan'ın profesyonel bestecilik faaliyetinin gelişmesinde önemli yer tutmuştur. Bu opera, Üzeyir Hacıbeyov'un Rus devrimine kadar yazdığı ve makam operaları sayılan sonraki bütün operaları: "Şeyh Senan", "Aslı ve Kerem", "Rüstem ve Söhrab", "Şah Abbas ve Hurşud Banu", ayrıca, Zülfikar Hacıbeyov'un "Âşık Garip", Müslüm Magomayev'in "Şah İsmail" gibi, Azerbaycan müzik tarihine eklenen, güzel, kendine özgü milli sanat faaliyetlerindendir. Söz konusu nitelikler, sonraki yıllarda verilen eserlerde de geliştirilmiştir.

1905 ve sonraki yıllarda Ermeniler'in büyük Ermenistan yaratma arzusuyla sık sık Azerbaycanlılara karşı düşmanca tavır sergilerler. Bu dönemlerde Üzeyir Hacıbeyov "Aslı ve Kerem" operasını yazar. Bu operada hümanist besteci, aşkları uğrunda ölen iki gencin saf duygularını müzik dili ile anlatır. Ayrıca eserinde katliamlara karşı mertliğe, adalete ve barışa çağrı vardır. Milli müzik ile tüm Avrupa profesyonel yazı tekniğinin sentezi olan, Azerbaycan müziğine dünyaca ün kazandırmış olan eser, Ü. Hacıbeyov'un 1913 yılında yazmış olduğu "Arşın Mal Alan" 40'a kadar farklı dile tercüme edilmiştir. 19. yy Avrupa müziğinin yayılması Azerbaycan kültürünü de etkilemiştir. 20. yüzyıl başları Azerbaycan müziğinin yeni yükseliş dönemi olarak nitelendirilmektedir. 1920'li yıllarda senfoni orkestrası (şimdiki adıyla Ü. Hacıbeyov Azerbaycan Devlet Senfoni Orkestrası), opera (1920), konservatuvar (1921) ve müzik liseleri, koro (1926), dans topluluğu (1936), M.Magomayev Azerbaycan Devlet Filarmonisi (1936) kurulmuştur. Azerbaycan

Besteciler Birliği (1934), Müzikal Komedi Tiyatrosu (1938) (şimdiki ismi Ş. Kurbanov Halk Sanat Evi) kurulmuştur.

Müslim Magomayev'in 1935 yılında yazmış olduğu «Nergiz» operası ilk klasik müzikli sahne formuna dayanan eserdir. Efrasiyab Badalbeyli'nin 1940 yılında sahnelendiği "Kız Kalesi" balesi ilk milli bale olarak kendinden sonraki bale eserlerinin oluşturulmasında öncül olmuştur. Kara Karayev'in 1952 yılında yazdığı "Yedi Güzel" balesinin Moskova'daki Bolşoy Tiyatrosunda sahnelendirilmesi Azerbaycan müziğinin başarısıdır. Said Rustamov'un "Beş manatlık Gelin" ilk müzikli komedi eseri olarak yeni açılmış Müzikal Komedi Tiyatrosunda 1938 yılında sahnelendirilmiştir. 1920 – 30 yıllarında oluşan Azerbaycan senfoni müziğinde 1940'lı yıllardan sonra büyük gelişmeler sağlanmıştır. Kara Karayev'in 3 senfonisi, "Yedi Güzel", "Yıldırımlı Yollarla" balesi, "Leyli ve Mecnun" senfonik şiiri , "Alban Rapsodisi" , "Don Kişot" senfonik gravürü, "Viyetnam" süiti, Keman ve orkestra için Konçerto, Fikret Amirov'un "Binbir Gece" balesi, "Sevil" operası, "Nizami" senfonisi, (Elmira Nazirova ile birlikte yazdığı) Piyano için Konçerto, "Azerbaycan Kapriçosu", Soltan Hacıbeyov'un" 2 senfonisi,"Kervan" senfonik süiti, "Senfonik Variyasonlar"ı, "Gülşen" balesi, "Bolgar" süiti, Cövdet Hacıyev'in 8 senfonisi, "Barış" senfonik şiiri, Aşraf Abbasov'un "Karaca Gız" balesi, senfonik orkestra için "Gün Gelecek" senfonik şiiri , "Vals-Rapsodi", "Konçertino", Piyano ve orkestra için Konçertosu, Niyazi'nin "Hosrov ve Şirin" operası, "Rast" senfonik makamı dünya müzik kültürünün değerli eserleri arasında yer almıştır. Cahangir Cahangirov bestelediği koro ve orkestra için (1959) kantat Azerbaycan müzik tarihine yeni bir vokal-senfoni türünü getirmiştir.

XX yüzyıl müziğinin seri tekniği Azerbaycan bestecilerinin eserlerini de etkilemiştir. Kara Karayev'in 3. senfonisi ve Keman ve orkestra konçertosunda Azerbaycan modları ve 12 ton sisteminin sentezi çağdaş müziğin en güzel örneğidir (Karagiçeva, 1978:324).

Azerbaycan'da 1931 yılında halk müziğinin ve halk çalgı aletlerinin korunması için ilk notalı Halk Çalgı Aletleri Orkestraları kurulur. Hacı Hanmamedov ve Said Rüstemov gibi değerli Azerbaycan bestecileri ve orkestra şefleri bu orkestra için müzikler yazıp, şefliğini üstlenmişlerdir. Aynı yıl halk türkülerinin notaya alınması ve incelenmesi için Azerbaycan Devlet Milli konservatuvarı dâhilinde müzik bilim laboratuarı (1931) oluşturulur. Birçok besteci de eski türküleri notalara aktarmaya yardımcı olurlar. "Rast" ve "Seğah zabul" makamlarının notasını ilk kez bestecilerden Tevfik Kuliyev ve Zakir Bağırov yazmışlardır. Sonraki yıllar başka besteci ve müzikologlar da makam ve türküleri notaya aktarmışlardır. Ayrıca, besteciler senfonik orkestra eşliğinde halk çalgı aletler için konçertolar yazmışlardır. Hacı

Hanmammedov'un Tar ve Orkestra konçertosu halk çalgı aletin senfonik orkestra eşliğinde seslendirilmesinin ilk örneğidir.

Liedler Azerbaycan müziğinde 20. yüzyılın 20'li 30'lu yıllarına tesadüf eder. Ozan ve makam müziğinde vokal sanatının gelişmesi Azerbaycan müziğinin her döneminde yenilenerek, konu çerçevesi genişler, karakter ve üslup tarzı zenginleşir. Ve tüm bunlar liedi müziğinin zeminini oluşturur. Liedlerin Azerbaycan müziğine gelmesinde XX yüzyıl başlarında yaşamış besteci Asef Zeynallı'nın rolü takdire şayandır (Şiriyeva, 2006:166). Bestecinin yazmış olduğu "Ülkem" liedi, bu sahada başka bestecilere de ışık tutmuştur. Üzeyir Hacıbeyov'un "*Nizaminin sözlerine yazdığı "Sensiz","Sevgili Canan" romans-gazelleri ise vokal lirikasının nadir incilerindendir. Üzeyir Hacıbeyov vokal eserleri ile Doğu'da yeni müzikal türün temelini ortaya koymuştur*" (Kurbanov,2005:221). Azerbaycan bestecilerinden Vasif Adıgözelov'un "Karanfil", Arzu Memmedova'nın "3 Romans", Tevfik Kuliyev'in "Bahtiyar oldum", Ramiz Mustafayev'in "Yadıma sen düşende", Höküme Necefova'nın "Tez gel", Fikret Amirov'un "Azerbaycan elleri", "Sevdiyim yardır benim", Süleyman Aleskerov'un "Vatanımdır", Kara Karayev'in "Ben sizi severdim", "Gürcüstan tepelerinde" vb. liedleri yeni müzik türünün gelişmesinde önemli yer tutmuşlardır.

Azerbaycan'da koro müziği 1877'lere dayanır (Memmedova,2006:69). İlk koro Bakü Milli Meclisinde faaliyet göstermiştir. 1901 yılında "Azerbaycan Koro Nağmeleri Mecmuası'nın (Aliyeva,2005:49) basılması önemli bir olaydır. 1899'da 21 Şubat tarihli sayıda Kara Şehir'de düzenlenen konser hakkındaki yazı çok ilginçtir. Yazıdan, koronun konser programında halk türkülerinin yanı sıra Çaykovski'nin "Evgeniy Onegin" operasının I. Perdesinden, koro ve Klenovskinin aranje ettiği " A vje vesna", Ukrayna halk türküleri vb başka zor eserlerin güzel söylendiği ifade edilmiştir (Memmedova:70,Dilbazova,M., İz muzıkalnogo proşlogo Baku:38). 20. yüzyıl başlarında Bakü'nün işçi bölgesinde koro kurmak ve konser vermek çok zahmetli bir işti. 1908 yılında Üzeyir Hacıbeyov "Leyli ve Mecnun" operasında koro bölümlerinin bulunması Azerbaycan opera müziğine koro parçalarının girmesine katkıda bulunmuştur. Besteci birçok halk türkülerini de koro için uyarlamıştır. İlk profesyonel Devlet a capella korosu ise Bakü'de 1926 yılında kurulmuştur. Sonraki yıllar büyük koroların yanında çocuk korolar da çalışmalarını sürdürürler. İlk çocuk korolarından biri olan"Benövşe" uzun yıllar Sovyetler birliğinin birçok şehirlerinde başarılı konserler vermişlerdir.

Azerbaycan'da icracılık okuluna her gün yeni isimler eklenmektedir. (Piyano- Ferhad Bedelbeyli, Teynur Şemsiyev, Zülfiyye Sadıkova, Keman- Azad Aliyev, Server Ganiyev, Toğrul Ganiyev, Zehra Kuliyeva, Viyola- Reşid Seyidzade, Cavid Cafer, Yusif Hesenov, Çingiz Mamedov, Çello – Eldar İskenderov, Rasim

Abdullayev, Adil Babayev, Şan- Müslim Magomayev, Reşit Behbutov, Fidan Kasımova, Huraman Kasımova, Lütfiyyar İmanov vb.)

1960-80'li yıllar Azerbaycan müziğinde yaşlı kuşak bestecilerinin aktif sanat faaliyetiyle yeni bestecilerin ortaya çıkması, tüm sanat dallarında uluslararası önemli başarılar kazanılması dikkat çekmektedir. Opera ve bale Azerbaycan bestecilerinin yöneldikleri başlıca sanat dalı olmuştur. Arif Melikov'un "Mehebbet Efsanesi" (1961), Fikret Emirov'un "Nesimi Destanı" (1973) (1974'te Azerbaycan SSR Devlet ödülü aldı), "Binbir Gece" (1979) (1980'de SSCB Devlet ödülü aldı) baleleri tüm dünyada büyük ün kazanmıştır.

Azerbaycan bestecileri; Kara Karayev, Efrasiyab Bedelbeyli, Fikret Amirov, Niyazi, Arif Melikov, Tevfik Kuliyev, Vasif Adıgüzelov, Azer Rzayev, Rauf Hacıyev, Firengiz Alizade, Akşin Alizade, Ferec Karayev ve Rehile Hasanova, Sevda İbrahimova ve diğerlerinin eserleri, 20. yüzyıl dünya müziğinin ayrılmaz birer parçasına dönüşmüştür.

Ermenilerin Azerbaycanlılara Yaptığı Soykırım Zamanındaki Müzikler

1988 - 1994 yıllar Azerbaycan için kanlı yıllar olarak tarihine girmiştir. 1988 yılında "Türksüz Ermenistan" oluşturma çabası Ermenistan'dan bir milyon Azerbaycanlıların kendi dede, baba topraklarından zorla kovulmasına neden olmuştur. 1990 yılında Ermenilerin Karabağ topraklarına artan taleplerine ve SSCB'nin onlara rehberlik edişine tepki gösteren Azerbaycan halkı, Bakü sokaklarında durumu protesto etmiştir. 20 Ocak 1990'da bu protestoyu durdurmak bahanesiyle Bakü'ye giren ve başlarında Ermeni subayların da bulunduğu Sovyet Ordusu, haklı protestoyu kanlı bir biçimde bastırmıştır. 143 masum vatandaşın hayatına mal olan bu hareket tarihe "Kanlı Ocak" olarak geçmiştir.

Bu dönemde Azerbaycan bestecileri eserlerinde tepkilerini, acılarını müzik dili ile ifade etmişlerdir. Bu eserleri "20 Ocak"(20 Yanvar), "Karabag" ve "Hocalı"'ya ithaf olarak 3 kısıma ayırabiliriz.

"20 Ocak"a ithaf edilmiş eserler halkın acısının derinliğini anlatan eserlerdir: Cövdet Hacıyev'in "Şehitler" VII senfonisi (1990), Azer Rzayev'in "Bakı - 90" senfonisi, Sevda İbrahimova'nın "Vatan Şehidlerine" Kantatı (1990), Azer Dadaşov'un "20 Ocak" IX senfonisi, Aydın Agasiyev'in "Bu gam sana sığmaz, Dünya" koro ve solist için kompozisyonu (1990), Vasif Adıgözelov'un koro solist ve senfoni orkestra için "Çekin Karabağ'dan Kara Elleri" (1988) ve "Karabag Şikestesi" oratoryası (1988), Ramiz Mustafayev'in "Salatın" oratoryası (1990), Rauf Aliyev'in "Azadlığa Giden Yollar" (1990) Tevfik Bakıhanov'un "Hayır ve Şer" (1990) tek

perdeli balesi, Elnara Dadaşova'nın "Asker kızlar" ve "Kurban geyretine" lied-gözelleme, Serdar Ferecov'un oda orketrası için "Söylenmemiş ninni"(1995), Musa Mirzoyev'in koro için "Geyret vakti"(1995), Arif Mirzeyev'in "Ocak Passionları" messası (2002), Memmed Ceferov'un "Yukulama Oğuz oğlu" kantatı (2004), Narmine Nagiyeva'nın "Cesurluk" senfonisi(2006) vb.

Karabagın düşüşü zamanı yazılan eserlerden; Vasıf Adıgüzelov'un "Gam Kervanı" (1999) oratoryası, "Han Kızı" operası (2003), Tevfik Bakıhanov'un "Karabağ Harayı" (2001) senfonisi, Akşin Alizade'nin "Ana Toprak" (1993) odası, Neriman Memmedov'un 7. Senfonisi (1998), Ramiz Mustafayev'in "Hak Seninle, Azerbaycan" (1992) kantatası, Hacı Hanmehmetov'un "Elimde Sazım Ağlar" halk çalgı aletleri için şiiri (1991), Sevda İbrahimova'nın "Vatan Şehitleri" (1990) kantatı, tar ve yaylı orkestra için "Seni Özlüyorum, Şuşa'm" (1999), tar ve orkestra için "Karabağname" konçertosu (2007), Reşid Şafak'ın koro için "Ana toprak Karabağ"(2001), Firengiz Alizade'nin "İntizar" operası (2007), Rauf Aliyev'in koro ve orkestra için " Karabağ memorialı"(2007) vb. örnek gösterilebilir.

Hocalı Soykırımı'ndan Azerbaycan bestecileri de çok etkilenmişti. Memmed Guliyev "Senfoni-Rekuem" (1995), Neriman Memmedov VII senfonisi (1998), Elnare Dadaşova org için "Hocalı Ninnisi", Arif Mirzeyev org için "Hocalı Çocuklarına Ninni" (1998), Tevfik Bakıhanov "Humayün" senfonik müziği (2006), Oktay Recebov "Hocalı Avazları" oratoyası (2006), Azad Zahid "Rekviyem" (2011), Adviyye Rahmatova "Hocalı" senfonik Poema (2011), Yusif Mirişli "Hocalı 613" senfonik Poem (2012), Faik Nağıyev "Hocalı Harayı" Rekviyem (2012), Rauf Aliyev koro ve senfonik orkestra için "Hocalı", Rena Kadimova yaylı orkestra ve koro için "Sarı Gelin" balladı (2013), Azer Dadaşov obua ve yaylı orkestra için "Hocalı Nalesi" (2015), Hatıra Ahmedli Cafer Piyano için Sonat 613, senfonik orkestra için "Hocalı-senfonik şiir" (2015) vb. Hocalı'ya ithaf olunmuş eserlere örnek gösterebiliriz. Halen de bu konuda eserler yazılmaya devam edilmektedir. Katillerin henüz cezalandırılmaması ve dünyanın bu konuya çeşitli politik sebeplerle taraflı bakması nedeniyle büyük geçmişe sahip olan Azerbaycan müziği yaşanan bu vahşeti yazmaya devam edecektir.

Günümüzde Azerbaycan müziği

Olumsuzluklara rağmen, kadim tarihe dayanan köklü Azerbaycan müziği gelişmektedir. 2009 yılında başlayan ve her yıl Gebele şehrinde gerçekleştirilen Gebele Uluslararası Müzik Festivali dünya çapında büyük yankı uyandırmıştır. Bakü'de yabancı müzisyenlerin katılımıyla Uluslararası Müzik Festivalleri düzenlenmektedir. Her yıl 18 Eylül Üzeyir Hacıbeyov adına Uluslararası Müzik Festivali, Kara Karayev adına çağdaş Bestecilerin Müzik Festivali, Rostropoviç

Festivali, üç yılda bir Makam Festivali ve bilgi şöleni Bakü'de gerçekleşmektedir. Azerbaycan'ın kadim şehri olan Şeki'de "İpek Yolu" Festivali vb. etkinlikler Dünya müzisyenlerinin Azerbaycan müziği ve kültürünün yakından tanınmasına olnak sağlamaktadır.

Aynı zamanda dünya çapında müzisyenler; Mstislav Rastropoviç, Bella Davidoviç, Dmitri Sitkovetski, Bakü'ye gelmiş, konserlerde sahne almış, ustalık dersleri vermişlerdir.

Azerbaycan müziği Türkiye, Norveç, Hollanda, Kıbrıs, ABD, İsviçre, Almanya, Tayland vb. ülkelerde sahnelenmiş, önde gelen yarışmalarda başarı sağlamıştır. Türkiye'de A. Melikov'un "7. senfonisi", V. Adıgüzelov'un "Çanakkale oratoryosu", Kıbrıs'ta T. Bakıhanov'un "Kuzey Kıbrıs Mevsimleri", "Kuzey Kıbrıs Suitası" vb. eserleri ilk kez sahnelenmiştir. Hollanda'da F. Karayev'in "Hutbe, Muğam, Sure", "Babil Kıyameti", F. Alizade'nin "Serap", R. Hasanova'nın "Sema" eserleri ifa edilmiştir. "İpek yolu" projesinde F. Alizade "Derviş", ve C.Guliyev'in "Kervan" katılımıyla başarı kazanılmıştır. F.Hüseyinov, UNESCO ve Japonya'nın açtığı yarışmayı kazanmış "Zamana Seyahat" (senfoni orkestrası için konser) ve "Bırak Dünyada Barış Olsun" (oratoryo) BM ödülüne layık görülmüştür. Azerbaycan sanatçısı A. Kasımov, makam sanatının gelişimi adına önemli faaliyetlerinden dolayı, UNESCO'nun altın madalyasını almıştır. Dünyanın birçok ülkesinde düzenlenen uluslararası festivallerde Azerbaycan Devlet Senfoni Orkestrası'nın (sanatsal rehber ve orkestra şefi, halk sanatçısı R. Abdullayev) önderliğinde Azerbaycan bestecilerinin eserleri başarıyla sunulmuştur. Birçok uluslararası fuarlarda Azerbaycan Devlet Oda Orkestrası, Devlet Şarkı Tiyatrosu, Devlet Dans Topluluğu'nun ve bazı kültür insanlarının müzik alanındaki parlak çıkışları, çağa damgasını vurarak Azerbaycan müziğinin dünyaca tanınmasına yardımcı olmuştur.

Sonuç

Eski çağlara dayanan Azerbaycan müziğinin, Orta Çağ'da âşık-ozan sanatı ve makamları günümüze kadar korunmuş olup, bugün de Azerbaycan kültüründe gelişmektedir. Doğu'daki ilk opera olan Üzeyir Hacıbeyov'un "Leyli ve Mecnun" operası ile başlayan Azerbaycan klasik müziği; lied, opera, bale, senfoni, koro müziğinin gelişmesinde önemli roller oynamıştır. 20. yüzyılda konservatuarların, operaların, müzik okullarının, müzik liselerinin ve orkestraların kurulması yeni müzik türlerinin oluşmasına olanak sağlamıştır.

Bu makalede Azerbaycan müzik tarihindeki önemli olaylara yer verilmiştir. Tarihte yaşanmış olaylar, savaşlar Azerbaycan halkının müziğini de etkilemiştir. Kadim Azerbaycan müzik kültürünün, eski çağlardan günümüze kadar gelişmesinde,

tarihi trajediler önemli rol oynamıştır. Makale, sözlü müzik geleneğinden makamlara (zerbi makam, makam desgah), aşık-ozan müziğinden bugünkü klasik müzik altyapısının oluşmasına kadar, diğer bir deyişle M.Ö. 3.-5. yüzyıllardan günümüze kadar, Azerbaycan müziğinin tarihi serüvenine ışık tutmak amacıyla yazılmıştır.

KAYNAKLAR

"Azerbaycan tarihi", (1958). I kitap, Azerbaycan SSR EA Basımevi, Bakü

"XX yy Azerbaycan musıgı medeniyeti tarihinin gaynakları" (2005), 1901-1911. I cild. Derleyen: Aliyeva,F.,Nurlan Yayınları, Bakü

Badalbeyli, E. (1969). "Musiki lügati" Elm, Bakü.

Hacıbeyov, Ü. (1967). "Osnovı Azerbaydjanckoy Natodnoy Muzıki" Azerbaycan Devlet Müzik Yayınları, II baskı, Bakü

Kasimova, S. , Mehmandarova, L. ,Zohrabov , R. (1984). "Azerbaycanskaya muzıkalnaya literatura", Maarif, Bakü

Kurbanov,B. (2005),"Müziğin Sanatsal-Estetik Sorunları", Aktif Yayınevi, Erzurum

Şiriyeva,M. (1-2/27 2006). "Azerbaycan Romansının Tekamülüne tarihi Bakış", "Musigi Dünyası" dergi, Bakü

Memmedova, L. (2006). "XIX esrin sonu XX esrin evvelinde Azerbaycanda koro ifaçılık sanatının tarihinden", "Musigi Dünyası" dergi, Bakü

"Müzik Ansiklopedisi" (1990). Toplayan: Keldış,G.V., Sovyet Ansiklopedisi, Moskova

Parry, Sir C.H.H. (1896). "The evolution of the art of music", Londra (Çeviri: Badalbeyli,E. (1969)."Musigi Lügati"Elm, Bakü)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Karaba%C4%9F_Sava%C5%9F adresli siteden alınmıştır. Gösterilen referanslar: New York Times – Massacre by Armenians Being Reported, TIME Magazine – Tragedy Massacre in Khojaly.